

XV. yüzyılda bir iskân metodu olarak mezralarda şenlendirme: Şumnu örneği (Mezralar: üzerinde son bulan yaşamın kalan izleri mi yoksa yeni başlayacak hayatın ilk adımları mı?)¹

Senem KARAGÖZ²

APA: Karagöz, S. (2020). XV. yüzyılda bir iskân metodu olarak mezralarda şenlendirme: Şumnu örneği (Mezralar: üzerinde son bulan yaşamın kalan izleri mi yoksa yeni başlayacak hayatın ilk adımları mı?). *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (Ö7), 380-390. DOI: 10.29000/rumelide.808732.

Öz

Balkanlar'ın fethinden sonra kendilerine yurt arayışı içinde olan Anadolu'dan gelen göçebeler yeni fethedilen sahalara iskân olunmaya başlandı. Devlet eli ile iskâna açılan özellikle ıssız, kimsenin yaşamadığı mezra olarak adlandırılan sahalara yeni yerleşimcilerin iskân edilmesi ve üretime kazandırılması açısından önem taşıyordu. Hem sipahilere tımar olarak verilen hem de dervişlerin iskân olunduğu küçük, az nüfuslu ya da hiç nüfusu olmayan bu mezralar çalışmanın asıl konusunu oluşturmaktadır. Çalışmada bahsi geçen mezralar, “üzerinde son bulan yaşamın kalan izleri mi yoksa yeni başlayacak hayatın ilk adımları mı?” sorusuna Balkanlar'da görülen iskân metodu çerçevesinde cevap bulunmaya çalışılarak Anadolu'dan getirilen Yörük nüfusun kurduğu yerleşimler Barkan'ın ifadesi ile “şenlendirme” noktasında mezraların konumu açısından değerlendirilecektir. Mezralar iskân noktasında yukarıdaki sorunun unsurlarını oluşturan iki soruya da “evet” cevabını verebilir ancak XV. yüzyılda Balkanlar'da iskân politikası neticesinde incelenen defterlerde açıkça görülmüştür ki mezralar çoğunlukla üzerlerindeki yaşamın son kalıntıları değil, yeni başlayan hayatın çekirdeği konumundadır. Kimi zaman tabii olduğu köyün yanında çok az nüfusu kimi zaman hiç olmayan nüfusu ile yerleşime ve tarıma açılmıştır. Dolayısıyla tarımsal ve ekonomik faaliyetlerin başladığı yerler olmuştur.

Anahtar kelimeler: Osmanlı, Balkanlar, Şumnu, iskân, mezra, şenlendirme

In the XV. century as a settelement method is the flourishing in the hamlets: Exemplification of Shumen (The hamlets: Are the remaining traces of life ending or the first steps of life to begin?)

Abstract

After the conquest of the Balkans, nomads from Anatolia, who were in search of a homeland started to be settled in the newly conquered areas. Especially the areas called desolate hamlets where no one lives were opened by the state, were important in terms of settling new settlers and bringing them into production. These hamlets, which were both given to sipahis as fiefs and where dervishes were settled, are the main subject of the study. The hamlets mentioned in the study are “the remaining traces of the life ending on them or the first steps of the new life?” in the words Barkan, the settlements by the nomadic population brought from Anatolia by trying to find an answer within the framework of the settlement method seen in the Balkans will be evaluated in terms of the

¹ Bu makale “XV-XVI. Yüzyıllarda Deliorman-Tozluk Hattında Osmanlı Yerleşmesi (Fetih, İskân ve Nüfus)” adlı doktora tezinden hazırlanmıştır.

² Dr. Türk Tarih Kurumu (Ankara, Türkiye), senemkaragoz@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-4865-3281 [Makale kayıt tarihi: 24.09.2020-kabul tarihi: 20.10.2020; DOI: 10.29000/rumelide.808732]

location of the hamlets at the point of “flourishing”. Hamlets can answer “yes” to both questions that constitute the elements of the above question, but in the XV. century that adresses as a result of settlement policy in the Balkans that the hamlets are mostly not the last remnannts of the life on them, but the core of the new life. Sometimes it has been opened to settlement and agriculture with a population of very little and sometimes no population next to village to which it subject. Therefore, there have been places where agricultural and economic activities started.

Keywords: Ottoman, Balkans, Shumen, settlement, hamlet, flourishing

Giriş

Balkanlar’ın fethi ile birlikte Halil İnalıcık’ın tespit ettiği fetih metodu çerçevesinde yerel hanedannın tasfiyesinin ardından fethedilen topraklar doğrudan doğruya denetim altına alınmaya başlanmış; fethedilen topraklar tımar sistemi ile birlikte yeni göçebelere yurtlar olarak tahsis edilmiştir (İnalıcık, 1999: 116). İskân tarihi açısından tımarlı sipahiler ve onlara tahsis edilen köy ve mezraların varlığı, yerleşim ve idarî sistemin kurulmasında ve yerleşimin devamlılığının tespitinde önemli yer edinmektedir (Özünlü, 2016: 144). Balkanlar, yeni fethedilen yerler olması dolayısıyla idarî ve askerî sistemin teşekkülü yanında buraların nüfuslandırılması noktasında tımarlı sipahilere dirlikler tahsis edilmiştir. Bunun yanı sıra Osmanlı, Rumeli ve Balkan fütuhatları ve icraatları esnasında birtakım ahiler ve şeyhlerle iletişim halinde olmuştur. Bu gruplar fethedilen yeni bölgelerin Türkleştirilmesi ve İslamlaştırılmasında ve imar edilip şenlendirilmesinde önemli roller üstlenmişlerdir (Barkan, 2002: 142).

Bulgaristan’ın fethinin ardından iskân politikası gereğince Anadolu’dan getirilen konar-göçer Türk gruplar fetih bölgelerine yerleştirilmiştir (Kayapınar, 2013: 326-327). Balkanlar’da iskâna tabi tutulan konar-göçer gruplar Yörükler ve Tatarlardan oluşturmaktadır. Rumeli’ye Anadolu’dan Yörüklerin nakledilmesi, Osmanlı kuvvetlerinin Balkan yarımadasına adım atmaları ile başlamıştır (Gökbilgin, 2008: 13-14). 1385 yılında Saruhan’dan Serez bölgesine nakledilen Yörükler ile başlayan süreç fetihlerle birlikte paralel ve sistemli bir şekilde devam etmiş, Balkanlar’da etkili bir Müslüman-Türk nüfus kitlesi birikmiştir (Aşıkpaşâzade 1929, 46, Neşri, 1987: 63). Artık Bulgaristan şehirlerinin büyük kısmında da idarî, adlî, dinî ve eğitim kurumlarından kale muhafızlarına ve zanaat erbabına kadar birçok alanda Türk nüfus kendini göstermeye başlamıştır (Kayapınar, 2013: 327). Bu aynı zamanda yeni fethedilen bölgenin kısa zamanda Anadolu’dan getirilen hem askerî-idarî hem de sivil nüfusunun bölgede kurumsallaştığını hem de nüfusun artış ve kurumsallaşmanın işlevselleşmeye başlaması ile birlikte bölgede önemli bir yapının tesis edildiğini de göstermektedir. Çünkü kale muhafızları ya da diğer askerî erbap ilk etapta bölge fethini açan ve savunmayı üstlenen gruplar olsa da dervişler, çiftçilikle uğraşan Yörükler ve bunların yanındaki zanaat erbabı yeni bir hayat tesis etmek için oradaydılar. Dervişler aynı zamanda dinî ve sosyal propagandalar ile Anadolu’nun farklı bölgelerinden gelen yerleşimciler arasında kaynaşmayı yaratmakta, yeni fethedilen bölgelerin İslamlaşmasında da önemli görevler üstlenmektedir (Barkan, 2002: 136-137). Balkanlar’ın fethinde ve iskânında ele geçirilen toprakları tarıma açıp işleyen, bölgeyi şenlendiren, gâzilerle işbirliği yapan dervişlere de mezralar vakıf olarak tahsis edilmiştir. Bu anlamda Varna nahiyesine bağlı Malış Köyü yakınındaki aynı isimli Malış mezrasının Baba Mehmed adlı dervişe vakfedildiği görülmektedir (Kayapınar, 2010: 95). Anadolu’da farklı statü ve yaşayışa sahip askerî zümre ve hayvancılık ve tarımla uğraşan Yörükler yeni fethedilen bölgede ihtiyaç duyulan nüfusa kaynaklık etmişlerdir. Bu çeşitliliğin tercih edilmesinde aynı zamanda fethedilen bölgede de gereksinim duyulan farklı insan gücü ihtiyacı etkili olmuştur. Anadolu’da kaldığı bölgede bir şekilde sorun çıkartan kişi ve gruplar da bu nüfus grubuna dâhil

edilmişlerdir. Dervişler ise Balkanlardaki iskân politikası içerisinde özellikle boş arazilere yerleşip oraları mamur ederek dinî ve sosyal hayatın aktörleri olması bakımından önem taşımaktadır.

Şumnu, 1388-1389 yıllarında şehir ahalisinin hiçbir direniş göstermeden kale anahtarlarını Çandarlı Ali Paşa'ya teslim etmesi şeklinde Osmanlı topraklarına dâhil olmuştur (Unat ve Köymen, 1987: 104, Kiel, 2010: 227). Sonrasında Çandarlı Ali Paşa tarafından kale içerisine bir muhafız birliği yerleştirilmiştir (Köksal, 2006: 22-30). Şumnu 1479 tarihinde bir kaza iken-(NBKM 45/29: 1 vd.), 1479-1489 tarihli defterde ise nahiye olarak görülmektedir (D649: 1). Bu kavram karmaşasına XVI. yüzyılda vilayet, kaza ve nahiye terimlerinin birbirlerinin yerine kullanılıyor olmasının neden olduğu sürülmektedir (Şahin, 2006: 307). Şumnu'nun bu dönemde 27 köyü bulunmaktadır (Karagöz, 2019: 65).

Çalışmada dört ayrı tahrir defterinden istifade edilmiştir. Bu defterlerden Bulgaristan- Narodna Biblioteka Arşivi'nde yer alan-NBKM 45/29 numaralı defterdeki bilgilere göre 1455 yılında Fatih Sultan Mehmet dönemi başlarında Anadolu ve Rumeli genelinde tahrir yapılmıştır (Öz, 2010: 426). Defter 1479 yılında tanzim edilmiştir (Kovachev, 1997, Ocaklı, 2006). Defterde yerleşim birimleri, tımar sahipleri ve askerî unsurlar ile ilgili ayrıntılı bilgilere ulaşmak mümkündür. Yine Narodna Biblioteka Arşivi'nden edinilen D649 numaralı defter 24 Nisan 1479 tarihi ile başlayıp 1489 yılına kadar devam etmektedir. Şumnu ile ilgili ilk kayıt 8 Ekim 1483 tarihlidir ve Şumnu bu dönemde nahiye olarak kaydedilmiştir. Bulgaristan-Narodna Biblioteka Arşivi'nde yer alan NBKM 12/9 numaralı bir diğer defterin tam olarak ne zaman tanzim edildiği bilinmemektedir. 42 varaktan oluşan defter muhasebe-icmal şeklinde düzenlenmiştir. Sipahilerin mükellefiyetlerinin özellikle belirtilmiş olması defteri farklı kılmaktadır. Bu bağlamda her sipahinin tasarruf ettiği tımar karşılığında sefere götürmekle yükümlü olduğu cebelü, gulâm ve teçhizat ayrıntılı olarak yazılmıştır. Defterde herhangi bir tarihlendirme görülemediği için kayıtların ne zaman tutulduğu kesin olarak bilinmemektedir. 1479 tarihli bir önceki defterle kıyaslandığında nüfus oranı ve hasılatın çok değişmediğinden hareketle Nuray Ocaklı; defterin 1483 tarihli olabileceğini öne sürmüştür; Bulgar araştırmacı Rumen Kovachev ise 1485 tarihli olabileceğini belirtmiştir. Araştırmacılar arasında iki yıllık zaman farkı da olsa defterin 1479 tarihli tahrir kaydının ardından yenilendiği ortak görüştür. Nüfusun fazla artmamış olması, hasılatın aynı oranda kalması ve yerleşim birimleri sayısı ve nüfus oranının değişmemiş olması bu görüşü desteklemektedir. Niğbolu, İvraca, Lofça ve Tırnova kazalarına ait bilgiler içeren Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yer alan 416 No'lu mufassal Tapu Tahrir defteri 358 varaktan meydana gelmektedir. Kanunnamesi olmayan defterin ne zaman ve kim tarafından hazırlandığı bilinmemektedir. Deftere padişah hasları ile başlanmış, daha sonra vüzera, beylerbeyi, sancakbeyi hasları ile zeamet ve tımarlar hakkında bilgiler verilmiştir. Defterin hangi döneme ait olduğunu tespit etmek için isimleri yazılı devlet erkânı dikkate alınmıştır. Mehmed Paşa (Ayas), Süleyman Paşa (Hadım), Lütfü Paşa ve Ebulfazl Efendi (Defterdar) adları geçen devlet adamlarıdır. Bu bilgilerden hareketle defterin Ayas Mehmed Paşa'nın sadareti sırasında 1538 yılında hazırlandığı kabul edilmiştir. Bu defterin aynı arşivde 452 numaralı kayıtlı bir sureti bulunmaktadır. Baş ve son tarafları eksik olan defter, 368 sayfa olup İvraca ve Lofça kazalarını içermektedir (Karagöz, 2019: 16-19).

1. Mezra nedir?

Mezra; "ekilecek, ziraat yapılacak yer" anlamına gelmektedir. Bu açıklamaya göre mezzalar sulanabilir, meyve ve sebze yetiştirilebilir iskân sahalarını ifade etmektedir. Selçuklu döneminde mezzalar; kasaba ve şehirlerin hayatında önemli bir yeri olan bağ ve bahçelerin tesis edildiği, halkın yaz mevsimini bunlar arasına dağılmış evlerinde geçirdikleri birer mesire yerleridir (Yücel, 1995: 460). Coğrafi

anlamda ise mezralar bir köy altı yerleşmeleridirler ve sürekli ya da geçici olarak iskân edilebilen yerleşim biçimidir (Tunçbilek, 1967: 22, Erdoğan, 2004: 63). Herhangi bir köyün sınırları içindedirler ama köy yerleşimlerinden uzakta tarım yapılan bir yerde birkaç evden teşkil edilmişlerdir (Karagel, 2017: 30-34). İnalçık mezra kavramını; ahali dağılmış eski iskân yerleri olup, yalnızca ekinlik olarak kullanılan zirâi topraklar şeklinde tanımlamaktadır (İnalçık, 1987: XXIX). Osmanlı Devleti'nde ve çalışılan sahada hiç yerleşim olmayan mezralar görüldüğü gibi az da olsa bir nüfusun iskân olduğu mezralar da bulunmaktadır (NBKM 12-9: 30-a vd., BOA, TT.d. 416: 156, 171). Anadolu'da yer alan sancak tahrir çalışmalarında daha ziyade mezranın geçici yerleşmeler olduğu gibi köylerin yakınında yer alan mezraların zamanla köy haline geldiği tespit edilmiştir. Bu tespitte Anadolu'da ikamet eden halkın daha çok göçebe olması, yapılan iskânın bu göçebeleri yerleşik hayata geçirme amacıyla gerçekleştirilmiş olması önemli ipuçları sunmaktadır (Güneş, 1994: 23-30, 60-65, Erdoğan, 2004: 62-63).

2. Bir iskân metodu olarak mezralar

Çalışmada istifa edilen tahrir defterleri Osmanlı tarafından sistemli bir şekilde hem Anadolu'da hem Balkanlar'da yürütülmüş olan iskân politikasının izlerini içermektedir. Anadolu tahrirlerinde öne çıkan husus daha ziyade uzak diyarlardan göçe tabi tutulan ya da gönüllü olarak gelen grupların iskânı değil, göçebe grupların iskâna tabi tutularak yerleşik hayata geçirilmelerinin sonucu olarak merkezi otoritenin ve buna dayalı olarak üretimin devamlılığının sağlanması olmuştur. Balkanlar'da ise yeni fethedilen yerler olması hasebiyle bölgenin Müslümanlaştırılması ve Türkleştirilmesi merkeze bağlılığın arttırılması ve sosyo-ekonomik anlamda üretim sağlanmasına yönelik olmuştur. Yani Anadolu'da göçebelerin yerleşik hayata geçirilmesi ve ekonomik anlamda kontrol altında tutulması, Balkanlar'da ise bölgenin Osmanlı Devleti'ne tabiiyetinin sağlanması ve yeni fethedilen yerlerin yurt edinilmesi amacı ön planda tutulmaktadır. Bu anlamda Anadolu'dan yeni fethedilen sahalara getirilen gruplar bazen sürgün bazen gönüllülük esasına dayanarak devlet eli ile gerçeşlemektedir. Bu nüfus farklı bölgelerden olmakla birlikte aynı zamanda farklı özelliklere sahipti. İskân da aynı şekilde bir kale merkezinden şehir merkezine ve oradan köylere kadar farklı gelişmişlik ve ekonomik faaliyetleri olan birçok sahada gerçeşlemektedir. Kale ve şehir merkezlerinde askerî, idarî ve zanaatkârlık vasıflarına sahip kişiler ön planda iken tarım ve hayvancılık yapılacak sahalara daha çok göçebe Yörükler iştigal ediyordu. Balkanlar'da kırsal kesimde boş bir araziye yerleşen kişilerin orada kalıcı bir yerleşim ile orayı yurt edinmesi amacı taşınmaktadır. Bu amaç ele geçirilen bu söz konusu sahalarda kısa sürede merkezi otoritenin kurulmasının sağlanmasını öngörüyordu ki bu bağlamda Ankara Savaşı sonrası Balkanlar ve Rumeli'de çok fazla çözümlenin görülmemesi "yurt edinme" amacının bu bölgelerde işlerlik kazandığını doğrulamaktadır. Buna bağlı olarak Balkanlardaki iskân modeli üretime geçişi yani yerleşik temelli vergilendirmenin de önünü açarak hazineye girdinin akışını sağlarken buna dayalı olarak kurulan idarî ve askerî sistemin hızlı ve etkin bir şekilde tesis edilmesini gerekli kılmıştır. Balkanlar'da devlet ile halk arasındaki etkileşim Anadolu'dakinden farklı olmaktadır. Çünkü hiç bilmediği yerlere yeni gelen, geldiği yerde diline, dinine, kültürüne yabancı gruplarla bir arada yaşamak zorunda kalan ve hudut boylarında her an düşman tehlikesi ile karşı karşıya yaşayan bu göçebeler merkeze yani devlete daha bağımlı hale gelebilmektedir. Anadolu'da yaşayanlar için devlet o kadar da vazgeçilmez değildir, aksine devlet onları yerleşik hayata sokup vergilendirmeye çalışan, asker toplayan bir yapıdır. Bu nedenle Balkanlar'da hiç tanımadığı yerlerde kâfire karşı daha hızlı ilerleyen Osmanlı Beyliği, Anadolu'da kendi soydaşları ve dindaşları tarafında daha yavaş hareket edebilmiş, Anadolu'nun tamamının Osmanlı merkezine bağlanması vakit almıştır. Merkezi yapı ile ilişkilerde bu anlayış belirleyici olmuştur. Daha özgür ve özgüvenli hareket eden bu kabile ve cemaat anlayışına Balkanlar'da çok fazla rastlanmamaktadır. Tabi ki Anadolu'da ve Balkanlar'a doğru hızla

büyüyen, güçlenen bir yapının içerisinde olmak her iki grup için de önemlidir, lakin bu farklılıklardan dolayı Balkanlar'daki iskân hareketi ile Anadolu'daki iskân politikasının farklı değerlendirilmesi gerekmektedir. Balkanlar ile Anadolu'da iskân siyasetinde takip edilen politika farklılığın altında belki de bu durum yatmaktadır. Çünkü Anadolu'da iskân ettirilen yani göçebe yaşamdan yerleşik hayata geçiş yaptırılan bu Yörükler zaten iskâna tabi tutuldukları bölgelerde ikamet eden kişilerdi. Balkanlar'da ise fetihten sonra Anadolu'dan aktarılan, tamamen yeni bir yer ve kültür ile tanışan kişiler için durum daha karmaşıktı. Aynı karışıklık devlet için de geçerliydi. Osmanlı topraklarına yeni dâhil edilen yerlere gidecek kişilerin özelliklerinin de farklı olması gerekiyordu. Gönüllülük esastı ama bir sürgün metodunun da kullanılması gerekti, bu hem Anadolu'da karışıklık çıkaran grupların önünü kesmek hem de yeni fethedilen yerde ihtiyaç duyulan her çeşit insan gücüne gereksinimden kaynaklanmaktaydı. O nedenle genel itibarıyla Anadolu'da yapılan iskân hareketi daha ziyade merkezî otoriteyi sağlamlaştırmak ve göçebe toplulukları kalıcı yerleşmeye tabi tutarak üretimi arttırmak ve vergiye bağlamaktı (Karagöz, 2019: 1-5). Barkan'ın işaret ettiği gibi devlet tarafından Anadolu'daki asalet sınıfına karşı verilen bir mücadele vardı. Anadolu'da önemli bir siyasi ve sosyal konuma sahip bu beylere yeni fethedilen batı bölgelerinde dirlik ve görev verilmek suretiyle hem bu bölgelerin ihtiyaç duyduğu askerî ve idarî kadro ihtiyacı temin ediliyor hem de bu beylerin Anadolu'da zararlı siyasi faaliyetlere girişmesinin önü kapatılıyordu. Bağlı bulunduğu cemaat ya da büyük bir sülale bağından da koparılan bu beyler geldikleri yabancı yerde düşmana karşı bölgelerini korumak zorunda oldukları gibi büyük bir ailesi ve kabilesi olmadığı için devlete de bağımlılığı artıyordu (Barkan, 1951: 213-214). Bu beyler ya Osmanlı Devleti ile barışık halde merkeze bağlılıkla onlarla beraber ilerleyecekti ya da bilmediği tanımadığı bir coğrafyada yanı başındaki düşmanları ile tek başına mücadele edemeyeceği için eriyip gidecekti. Bütün bu durumlar Balkanlar'da yeni fethedilen topraklarda merkezî birliğin Anadolu'dan daha süratli ve kalıcı olmasını sağladı.

Balkanlar'da Anadolu'da yapılan iskân hareketinden farklı bir politika izlendiği bilinmektedir. Balkanlar'da nüfus dinamiğinin kaynağı daha ziyade dışarıdan gelen göçlere dayanmaktadır. Bu dinamik yerleşim birimi yapı ve nüfus fonksiyonunda etkilidir (Karagöz, 2019: 5). Bu doğrultuda XVI yüzyıl sonlarında gözlemlenen ve zamanla birer köy haline gelen mezraların, eski yerleşimlerden geriye kalan izler mi yoksa Anadolu'dan getirilen, kendisine yurt arayışında olan Yörüklerin yeni yaşam alanları mı olduğu noktasında mezraların konumunun Anadolu ve Balkanlar'da farklı olduğu açıktır.

Osmanlı'nın Balkanlar'da sağlam ve hızlı bir şekilde adımlarını attığı, kendi yerleşim birimlerini kurduğu iskân noktasında neredeyse sıfırdan yerleşime açılmış ve daha sonra birer köy halini almış mezralar zamanla büyüyüp nüfus ve ekonomik faaliyetlerini arttırarak köy haline gelmiştir. Mezralar bu anlamda Yörük, küreci gibi Türk unsurların gelip şenlendirdiği kırsal birimler olarak da değer taşımaktadır.

3. Şumnu'da mezralarda yerleşim

Balkanların fethi sonrası iskân politikasında temel öğelerden biri yeni fethedilen bölgelerin İslamlaştırılması ve Türkleştirilmesi olmuştur. Bu bazen devlet eli ile sürgünler kanalıyla mecburî bazen de bol, ucuz ve bereketli bir toprak bulmak için kendiliğinden göç eden kişiler aracılığı ile gerçekleşmiştir. Asker, derviş ya da sıradan halktan biri olan kendiliğinden göç tabi olan bu kişiler hudut boylarına, dağ başlarına yerleşmiş boş ve harap toprakları işleyerek şenlendirmeye açmıştır. Bu kişiler aynı zamanda arkasından gelecek göç gruplarının da öncüsü olmuştur (Barkan, 1951: 230). Bu dönemde, Osmanlı Beyliği 1300'lerde batıya yönelirken Anadolu'da Selçuklu hâkimiyeti sona ermiş,

bir isyan çıkmış, Moğollar Anadolu içlerini talan etmiş sonrasında da Osmanlı Devleti kurulup büyümeye başladığı sırada Ankara Savaşı sonrasında Anadolu'da yeni durulan sular tekrar kaynamaya, halk kendisine gidebilecek güvenli yerler aramaya başlamıştır. Bu hareketlilik ve yeni toprak arayışı Balkanlar'da ihtiyaç duyulan nüfusun kendiliğinden ortaya çıkmasına da etki etmiştir. Bu karmaşada Anadolu'dan hiç bilmediği yabancı memlekete giden, bilmediği düşmanla sınır komşusu olan, yeni bir din, kültür içinde uzak diyarlarda kendilerine evler, köyler kuran ilk gönüllüler arkada hala gidecek yer arayan kişilere yeni fethedilen bu bölgelerde yaşamının mümkün olduğunu göstermişlerdir. Bu kişiler boş arazilerde şenlendirme faaliyetleri ile kendi topraklarını yeşerterek, köyler kurup memleket inşa ederek Anadolu'dan mecburî ya da gönüllü gelecek grupların belki de hevesini arttırmıştır.

Boş ve dağ başındaki arazilere yerleşen küçük nüfuslu göçebeler ya da kendilerine vazifeleri karşılığı dirlik tahsis edilen askerler boş arazileri kendileri seçmiş ya da yerleştirilmişlerdir. Mezra şeklinde belgelere geçen bu yerler genelde nüfussuz ya da az nüfusludur ve genellikle kırsal kesimde yer almaktadır (Öznlü, 2007: 85-90). Bu konuda Barkan'ın ifade ettiği üzere Selçuklu döneminden itibaren yeni yerlerin fethi ile başlayan ve Orta Asya'dan gelen muhacirlerin iskân siyaseti çerçevesinde hâli ve tenha bölgelere yerleşip boş topraklar üzerinde bir nevi Türk Manastırı olan zaviyeleri inşa eden dervişler Osmanlı döneminde de etkinliğini sürdürmektedir (Barkan, 2002: 133-141). Anadolu'nun fethi ile Selçuklu döneminde başlayan şenlendirmenin Rumeli ve Balkanlar'ın fethi ile Osmanlı döneminde de devam etmesi arasında boş ve ıssız arazilerin seçilmesi arasında fark yoktur. Ancak bu tanım her zaman ve kesin olarak mezrayı karşılamamaktadır (Emecen, 2013: 117). Mezraların bir bölgede çoğalması bölgenin ıssızlaştığına, köylere dönüşmesi ise şenlendirmeye işaretir (Kayapınar, 2016: 384). Yani her iki durum mezraların, ahalisi dağılmış eski bir köy kalıntıları olabileceğinin yanı sıra yeni yerleşim merkezi olmada çekirdek rolünü aldıklarını da ortaya koymaktadır. Çalışmada görülmüştür ki bazı mezralar üzerinde çok az insan yaşamakta ve bazı mezralarda da hiç kimse yaşamaz iken vergi alınmaktadır. Bazı mezraların zamanla büyüyüp köy olduğu görülmüştür (NBKM 12-9: 30-a vd., TT.d. 416: 156, 162, 163, 171.).

Çalışmada incelenen dönemde, 1483 tarihinde mezra olarak gözüken Virbiçe; 1530 tarihinde köy statüsünde kaydolmuştur.³ Yine 1483 tarihinde Şumnu'nun bir mezrası olarak yer alan Kalugir nd. Maraşoğlu 1530 yılında Tırnova'ya tabi bir köy olmuştur.⁴ Vadin adlı mezra da bu konuda iyi bir örnektir. 1483 tarihinde Yörüklerin ekmekte olduğu bir mezra olarak kaydedilen yer; 1530 tarihinde Niğbolu'ya tabi bir köy olmuştur.⁵ Koniçe⁶, Lesranko⁷ mezraları da bu örneklerdendir. Buradaki Koniçe, Lesranko adlı mezraların isimleri dikkate alındığında bu yerleşimlerin yeni Türk yerleşimlerinden ziyade eski Bulgar yerleşimlerinin izleridir denilebilir. Muhtemelen buraların sahipleri Türk-Müslüman göçü neticesinde yerleşimlerini boşaltmak zorunda kaldı, buralar da isimleri değiştirilmeden yeni yerleşimcilere açıldı. Kalugir adlı mezranın diğer adının Maraşoğlu olarak kayıtlara geçmesi de bu düşünceyi destekler niteliktedir. Eski Bulgar isminin yanında Türkçe bir isim alan mezranın, üzerinde yaşayan nüfusun yapısı ile yakından ilgili olduğu açıktır. Bununla birlikte mezraların büyüyüp köye dönüşmelerinin devam ettiği ilerleyen dönemde de takip edilebilmektedir. Varna nahiyesine bağlı Evrenos Köyü 1530 yılında bir mezra iken ilerleyen dönemde 1542-1543 yıllarına doğru köy statüsünü almıştır (Kayapınar, 2010: 92). Bu durum nüfusun arttığını ve mezra

³ Niğbolu'ya tabi olan mezra 370 No'lu tahrir defterinde Şumnu'ya tabi bir köy olarak gözükmektedir ve diğer adı Ayvalıca'dır, bkz. 370 No'lu Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm-İli Defteri (937/1530).

⁴ Bu dönemde Şumnu'nun bir mezrası iken 370 No'lu defterde Tırnova'ya tabi bir köy olarak yer almaktadır, bkz. 370 No'lu Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm-İli Defteri (937/1530).

⁵ Yörükler ekmektedir. HK12-9, Bulgaristan Narodna Biblioteka Arşivi, s. 31-b; 370 No'lu tahrir defterinde Niğbolu'ya tabi Vadin adlı bir köy bulunmaktadır, bkz. 370 No'lu Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm-İli Defteri (937/1530).

⁶ 370 No'lu tahrir defterinde Tırnova'ya tabidir, bkz. 370 No'lu Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm-İli Defteri (937/1530).

⁷ 370 No'lu tahrir defterinde Tırnova'ya tabidir, bkz. 370 No'lu Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm-İli Defteri (937/1530).

In the xv. century as a settlement method is the flourishing in the hamlets: Exemplification of Shumen (The hamlets: Are the remaining traces of life ending or the first steps of life to begin?) / S. Karagöz (pp. 380-390)

yerleşimlerinin genişlediğini ortaya koymaktadır. Aşağıda 1483 yılına ait mezraların durumlarına ilişkin tabloda mezraların bazılarının Müslümanlar tarafından iskân edildiği bazılarının da herhangi bir yerleşimcisinin olmadığı görülmektedir. Cemaat-i Yörükân, kürreci gibi cemaat ve taife isimlerinden ve üzerinde yaşayan Müslüman hanelerden hareketle söylenebilir ki bu mezralar Anadolu'dan gelen Yörükler tarafından iskâna açılmış ve şenlendirilip mamur hale getirilmiştir. Yörükler, müselleme, yüzdeci, ellici ve evlad-ı fatihân gibi çeşitli adlar altında teşkilatlandırılarak Osmanlı askerî kuvvetlerini besleyen temel unsurlar olmuşlardır. Osmanlı ordusunun sefer yolları üzerinde ihtiyaç duyduğu iâşe ve lojistik desteğini sağlamak amacıyla bu gruplardan istifade edilmekteydi. Aslında göçebe Türkmenlerinin ordularla beraber veya orduların arkasından yeni bölgelere nakledilmesi Osmanlı Devleti'nin uyguladığı stratejik metotlardan birisiydi (Barkan, 1940: 60). Gelip dağ başlarına yerleşen, hali ve ıssız arazilerde kendilerine yer açmaya çalışan misyoner derviş ve onların yanı sıra gönüllü muhacirler yeni kurulan ve büyüyen devletin ihtiyaç duyduğu iâşe ve hizmet erbabını teşkil ediyordu (Barkan, 2002: 143-145). Mezra yerleşmelerinde görülen kürreci cemaati de bu anlamda orduda geri hizmetlerinde çalışmaktadır ve hizmetleri avâruz mukabilindedir (Barkan, 1943: 235,262; Sezer, 1990: 243-254).

1483 yılında Şumnu'ya tabi mezralar					
Mezra Adı	Durumu	Cemaat-i Yörükân, Kürreci ve diğer	Hane	Toplam	Hâsıl
Behel	Müslim	12		36	1.230
Küçük Ahek	Müslim	11	2	43	882
Kalugir nd. Maraşoğlu	Müslim				670
Dörtöyük	Müslim				
Murad Usluca	Müslim	10		30	466
Halilviranı	Müslim	10		30	568
Vadin	Müslim				200
Karaorman	Müslim				690
Köse Mustafa	Müslim	10		30	735
Hasankulu	Müslim	32		96	1.242
Koniçe	Hâlî				
... Hâlî	Hâlî				
Köse Yahya	Hâlî				
Gökçe Bayezid	Hâlî				
Kara İbrahim	Hâlî				
Lesranko	Hâlî				
Esvedin	Hâlî				
Cami-i İstanbul	Hâlî				
Melse?	Hâlî				
Karaoğul	Hâlî				151
Virbiçe	Hâlî				400
Küçük Mürsel	Hâlî				265
Yayalar	Hâlî				200

XV. yüzyılda bir iskân metodu olarak mezralarda şenlendirme: şumnu örneği (Mezralar: üzerinde son bulan yaşamın kalan izleri mi yoksa yeni başlayacak hayatın ilk adımları mı?) / S. Karagöz (380-390. s.)

Kabakçı Pınarı	Müslim	7		21	1.090
Hüseyin Kısa	Müslim	24		72	1.685
Toplam		116	2	358	10.474

Tablo 1. 1483 yılında şumnu'ya tabi mezralar

Tablodan anlaşıldığı üzere şumnu'da 26 mezra tımarlı sipahilere dirlik olarak verilmiştir (NBKM 12/9: 31-a - 36-a). İsimleri genellikle Türkçedir. Yalnız 12 mezrada Müslümanlar yaşamakta iken diğerleri üzerinde bir nüfus bulunmamaktadır. Mezraların hepsinde Müslüman nüfusun iskân olunması; iskân politikası neticesinde Anadolu'dan gelen göçebelere yeni fethedilen yerlerin nüfuslandırılması, imar edilmesi ve ekonomiyi kazandırılması anlamında önem taşımaktadır.

Kabakçı Pınarı Mezrasında Yörükân ve durumu belirtilmemiş diğer gruptan yedi hane oturmaktadır (NBKM 12/9: 33-b). Hüseyin Kısa mezrasında bağcıyanlar ve küreciler oturmaktadır. Toplam 24 hane yaşamaktadır (NBKM 12/9: 33-b). Hasankulu mezrasında yine Yörükân cemaatinden 32 (NBKM 12/9: 32-a), Köse Mustafa mezrasında 10 (NBKM 12/9: 32-a), Halilviranı mezrasında Yörükân ve diğer cemaatten 10 hane (NBKM 12/9: 32-a), Murad Usluca mezrasında 10 Yörükân hanesi (NBKM 12/9: 32-a), Küçük Ahek mezrasında 2 hane 11 yörükân, küreci hanesi (NBKM 12/9: 31-b), Behel mezrasında yörükân ve diğer cemaatten toplam 12 hane (NBKM 12/9: 31-a) toplam 116 küreci, Yörükân ve diğer cemaatten oluşan hane yaşamaktadır. Toplam nüfusları 348'dir. Yalnız iki hane Küçük Ahek mezrasında yaşamaktadır. Mezralarda yaşayan toplam nüfus 358 olarak tespit edilmiştir. Vadin ve Karaorman mezralarının Yörükler tarafından ekildiği, Kabakçı Pınarı mezrasının ise yine Yörükler tarafından hariçten ekildiği belirtilmiştir (NBKM 12/9: 31-b, 32-a).

Mezraların Türkçe isimleri ve üzerinde yaşayan neferlerin daha ziyade küreci, Yörükân gibi bir cemaat ya da Osmanlı'nın askerî sınıfına tabi kişilerin olması ve diğer mezraların hâlî durumda olması buraların yeni yerleşime açıldığını düşündürmektedir. Bu anlamda şenlendirme açısından örnek teşkil etmektedirler. Muhtemelen yeni gelen kişilere vazifeleri karşılığında bu mezralar buraları ekip biçerek hem ekonomiyi hem de fetihten sonraki iskân politikasını temellendirmek için dirlik olarak verildi. Bazı mezraların daha önceden şumnu'ya ya da Tırnova'ya tabi durumda bir köy olması buraların eski sakinlerinin ayrıldığını da düşündürmektedir. Belene Köyü'nün Tırnova kazasına tabi bir mezrası bulunmaktadır. Üzerinde kayıtlı nüfus gözükmemesine rağmen vergi alınmaktadır (TT.d. 416: 156)

Önceden mezra olup zamanla köy haline gelen kale merkezinde bulunan bir yerleşim de dikkate değer bir örnek sunmaktadır. Bu anlamda Niğbolu kale merkezinde yer alan Müsellem köyü defter-i köhnede mezra olarak kaydedilirken zamanla büyüyüp, nüfus çekip köy halini almıştır. 1538 yılına gelindiğinde Niğbolu Kalesi görevlilerinden Merd Mahmud'n tımarı olan köyde beş hane, altı mücerred toplam 31 kişi gözükmektedir. Toplam hasılâtı da 536 akçedir (TT.d. 416: 168). Yine Niğbolu kale merkezinde yer alan Çiniçe Köyü'ne tabi Seydipınar Mezrası'nda ikamet eden herhangi bir nüfus kaydedilmemesine rağmen otlak vergisi alınmaktadır. Bahsi geçen mezra başka bir köy olan Islaviçe'ye tabidir. 1538 yılında Mustafa adlı sipahinin tımarı durumundadır. Toplam 34 kişilik nüfusu ile 1.100 akçelik hasılatı sahiptir (TT.d. 416: 171).

Mezralar statüsü ve yerleşim tipi olarak yeni yapılan iskâna en iyi örnekleri sunmaktadırlar. Aynı zamanda Rumeli ve Balkanlar'da Osmanlı Devleti tarafından yürütölen iskân politikasının uygulamadaki en iyi örneklerindedir. İşkânda öncelikle boş araziler tercih edilmektedir. Böylece yerli halk ile yaşanabilecek sorunların önüne geçilmeye çalışılırken yeni karşılaşılan kültürün dinî yapısı ve kültüründen de etkilenmenin önüne geçilmek amaçlanmıştır. Ayrıca ıssız, üzerinde ekonomik faaliyet

olmayan sahalar yerleşime açılarak tarıma, hayvancılığa yani üretime kazandırılmaktadır. Dolayısıyla bu imâr edilen, şenlendirilen zamanla da büyüyen sahalar vergiye tabi tutularak ekonominin işlerliği arttırılmaktadır. Böylece hem yeni yerleşimciler herhangi bir çatışmaya yer vermeden iskân ettirilmekte hem de yeni araziler ekonomiye kazandırılabilir. Bu anlamda bir köyün kenarında bazen birkaç kişilik nüfusu ile görülen bazen hiç nüfusu olmasa da tarımsal faaliyetlerin olduğu bu yerler zamanla büyüyerek köy haline gelmektedir. Çoğu zaman bir sipahinin tımarı olarak da yeni fethedilen topraklarda yapılan iskâna ve şenlendirmeye örnek teşkil etmektedirler. Bu anlamda biraz geç bir dönem olsa da 1557 yılı kayıtlarında görülen Mir Mehmed b. Mustafa ve Abdi b. Süleyman'ın tımar köylerinden birisinin geliri yoktur (TT.d., 467: 150-175). Bu durum diğer kaza ve tımarlarda da görülmektedir. Bazen birden fazla köy tımar olarak verilmekte ya da köylerin yanındaki bir mezranın geliri olmadığı halde tımar olarak sipahilere verildiği olmaktadır (TT.d., 467: 147).

Sonuç

Balkan fetihlerinin ardından Anadolu'dan gelen göç etkisiyle açılan yeni yerleşim sahaları, kurulan yeni köyler idarî ve askerî sistemin birbirine paralel gelişmesine zemin hazırlamıştır. Kendilerine tımar verilen askerî unsurlar bir yandan yeni sahaları üretime ve ekonomiye kazandırırken dervişler de yeni mahalleri kendilerine yurt edinmişlerdir. Bu hareketlilikte Balkanlar'da yer alan mezraların yeni oluşan köylerin çekirdeğini oluşturduğu görülmektedir. Bu anlamda dikkat çeken noktalardan birisi Slav isimli mezraların daha ziyade yerli halkın bırakıp gittiği köylerinin izleri, Türkçe isimli mezraların da üzerindeki nüfus ve yapısı göz önünde bulundurularak yeni kurulan yerleşim yerlerinin başlangıcı olduğudur. Daha önce üzerinde bir yerleşim kaydı olmayan bu yerler üzerinde ekip biçme faaliyetleri yapacak Anadolu'dan gelen yeni yerleşimcilere ev sahipliği yapmıştır. Tarımsal faaliyetlerin ve nüfusun artmasıyla gitgide büyüyen mezralar zamanla kendine daha çok nüfus çekerek köy yerleşim birimleri olmuşlardır. Bu durum; daha çok nüfus ve buna bağlı olarak üretimin artması, yeni haneler ve dolayısıyla vergilerin artması anlamına gelmektedir. İskân politikası ve şenlendirmenin çekirdeğini oluşturan bu mezralar Balkanlar'da yeni fethedilen bölgelerde kendilerine yurt arayışı içinde olan göçer Yöröklere ev sahipliği yapmıştır. Yaşadığı yeri ekip biçen, tarıma, üretime kazandıran Anadolu'dan bilmedikleri yerlere, Balkanlar'a gelen bu göçebeler buraları kendilerine yurt edinmişlerdir. Osmanlı Devleti de bu göçebelerin iskânını sağlayıp, idarî ve askerî sistemin oluşmasına zemin hazırlamıştır.

Çalışmanın temelini oluşturan 1483 yılında Şumnu'da yer alan mezralarda bu anlamda görülmüştür ki ilk yerleşime açıldığı dönemde üzerlerinde az bir nüfus iskân olunan ya da hiç nüfus bulunmayan bu küçük, ıssız yerler ilerleyen dönemde idarî statülerini yükselterek köy birimi haline gelmişlerdir. Boş ve çoğu zaman üzerinde tarım bile yapılmayan topraklara yerleşerek, ekip biçerek mamur etmişler dolayısı ile nüfus çeken yerler haline getirdikleri bu mezraları Barkan'ın ifadesi ile şenlendirmişlerdir. Nüfusun artması, ekonomik ve tarımsal faaliyetlerin artması, yeni yerleşimlerin Türk-Müslüman yerleşimcilerle iskân olunmasının yanı sıra yeni fethedilen bu bölgelerin aynı zamanda güvenlik işesinin de sağlanması anlamında etkileri olmaktadır. Kendi toprağını ekip biçen, köylüsünü ve ürettiklerini koruma ihtiyacında olan bu nüfus bir anlamda yaşadığı bölgenin de huzurunu ve güvenliğini sağlamakla yükümlüydü. Diğer taraftan defterde yer alan Slav isimli mezraların eski Bulgar yerleşimlerinin kalan izleri olabileceği yukarıdaki çalışmada örneklerde görülmektedir. Buradan hareketle denilebilir ki Anadolu'dan gelen göçebeler için mezralar yeni kurulacak hayatın ilk adımları iken bölgenin eski yerleşimcileri olan Bulgarlar için üzerinde son bulan yaşamın kalan izleridir. Buna bağlı olarak özellikle kırsal alanlardaki ilk iskân döneminde Hıristiyan Bulgar ve Müslüman Türklerin aynı topraklara yerleştirilmesinden ziyade ayrı sahalarda birbirine karışmadan iskân edilmesi iki

unsur arasında dinî ve sosyo-kültürel anlamda yaşanabilecek huzursuzluk ve etkileşimlerin önüne geçilmek istenmesi bahsi geçen üzerinde nüfus barınmayan mezraların iskân sahası olarak seçilmesinde etkili olmuştur.

Kaynakça

Arşiv kaynakları

Bulgaristan Narodna Biblioteka Arşivi, NBKM 12/9.

Bulgaristan Narodna Biblioteka Arşivi, NBKM 45/29.

Bulgaristan Narodna Biblioteka Arşivi, D649.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), TT.d. 416.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), TT.d. 467.

Araştırma eserleri

Aşıkpaşazâde, *Tevârih-i Al-i Osman*, Nşr.: Fr. Giese, Leipzig, 1929.

Barkan, Ömer Lütfi, “Osmanlı Tarihinde Rumeli’nin İskanı İçin Yapılan Sürgünler Meselesi”, *CHP Konferanslar Serisi Kitapları*, Ankara, 1940, s. 55-72.

Barkan, Ömer Lütfi, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler”, *Osmanlı İmparatorluğu’nda İskân ve Sürgünler. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt: 13, Sayı: 1-4, İstanbul 1951, s. 209-237.

Barkan, Ömer Lütfi, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Kolonizatör Türk Dervişleri”, *Türkler*, C. 9, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.133- 153.

Barkan, Ömer Lütfi, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Ziraî Ekonominin Hukukî ve Malî Esasları (Kânunlar)*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1943.

Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğu Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı 370 No’lu Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm-İli Defteri (937/1530). Cilt 2. Ankara 2002.

Emecen, Feridun M, (2013). *XVI. Asırda Manisa Kazası*, AKDITYK Yayınları, 2. Baskı, Ankara 2013.

Erdoğan, Emine, *Ankara’nın Bütüncül Tarihi Çerçevesinde Ankara Tahrir Defterlerinin Analizi (TÜSOKTAR Veri Tabanına Dayalı Bir Araştırma)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, Ankara 2004.

Gökbilgin, M. Tayyib, *Rumeli’de Yörükler, Tatarlar ve Evlad-ı Fatihan*, İstanbul 2008.

Güneş, Ahmet, *Tahrir Defterlerine Göre XVI. Yüzyıl Başlarından XVII. Yüzyıl Başlarına Kadar Kocaeli Sancağı*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1994.

İnalçık, Halil, *Hicri 835 Tarihli Suret-i Defter-i Sancak-ı Arvanid*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1987.

İnalçık, Halil, “Osmanlı Fetih Yöntemleri”, Çev. Hamdi Can Tuncer, *Cogito*, Sayı 19, İstanbul 1999.

Karagöz, Senem, *XV-XVI. Yüzyıllarda Deliorman-Tozluk Hattında Osmanlı Yerleşmesi (Fetih, İskân ve Nüfus)*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2019.

Kayapınar, Ayşe, “Bulgaristan’da Osmanlı Hâkimiyetinin Kurulması: Dönemlendirme Sorunu ve İskân”, *Türk Tarihinde Balkanlar*, Cilt: 1, Ed.: Zeynep İskefiyeli, M. Bilal Çelik, Serkan Yazıcı, Sakarya Üniversitesi Balkan Araştırmaları ve Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları No: 2, Sakarya 2013, s.313-333.

Kayapınar, Ayşe, “Dobruca Yöresinde XVI. Yüzyılda Gayr-i Müslim Sünnî İslam’ın İzleri”, *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 2, Köln 2010, s. 85-102.

In the xv. century as a settlement method is the flourishing in the hamlets: Exemplification of Shumen (The hamlets: Are the remaining traces of life ending or the first steps of life to begin?) / S. Karagöz (pp. 380-390)

- Kayapınar, Ayşe, “XV.-XVI. Yüzyılda Kuzeybatı Bulgaristan Coğrafyasında [Vidin-Niğbolu Sancakları] Nüfus Hareketliliği: Sebepler ve Sonuçlar”, *Uluslararası Börklüce Mustafa Sempozyumu*, [2-5 Haziran 2016], İzmir 2016, s. 383-394.
- Kiel, Machiel, “Şumnu”, *DİA*, C. XXXIX, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi, Ankara 2010, s. 227.
- Kovachev, Rumén, *Опис на Никополския Санджак от 80те години на XV Век*, Sofia 1997.
- Köksal, Osman, *XIX. Yüzyılda Bir Osmanlı Ordugâh Kasabası: Şumnu*, Araştırma Yayınları, Ankara 2006.
- Mehmet Neşri, *Kitâb-ı Cihân-nümâ*, Ed. F. R. Unat- M.A. Köymen, C. I, Ankara 1987.
- Ocaklı, Nuray, *Demographic Structure and Settlement Patterns of North-Eastern Bulgaria: A Case Study on Niğbolu Sandjak (1479-1483)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bilkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2006.
- Öz, Mehmet, “Tahrir”, *DİA*, C. XXXIX, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2010, s. 425-429.
- Özünlü, Emine Erdoğan, “Osmanlı İskân Tarihine Dair Önemli Bir Kaynak: Timar Ruznamçe Defterleri”, *EFD/JFL*, Cilt/Volume: 33, Sayı/Number: 1 (Haziran/June 2016), s. 141- 155.
- Özünlü, Emine Erdoğan, “Timar Tevcihatı ile İlgili Kaynaklarda Yer Alan Kayıtların Karşılaştırılmasına Dair Bir Deneme”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı: 21, Ankara 2007, s.81-93.
- Sezer, Mustafa, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Derbent Teşkilâtı”, Prof. Dr. Cengiz Orhonlu, Eren Yayınevi, İstanbul 1990”, *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 1, 2016, s. 243-254.
- Şahin, İlhan, “Nahiye”, *DİA*, C. XXXII, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2006, s. 306-308.
- Tunçbilek, Necdet, “Türkiye İskân Coğrafyası-Kır İskânı (Köy-Altı İskân Şekilleri)”, *İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları*, 1328, Coğrafya Enstitüsü Yay. 49, İstanbul 1967.
- Unat, Faik Reşit, Köymen, Mehmet Altay, (Yay.) Mehmed Neşri, *Kitab-ı Cihannüma*, I-II, TTK Yayınları, 2. Baskı, Ankara 1987.
- Karagel, Üçecam Döndü, *Kır Yerleşmeleri Ders Notları*, Hatay: Mustafa Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Hatay 2017.
- Yücel, Talip, “Türkiye’nin Kır Yerleşmeleri ve Tipleri Üzerine Yeni Görüşler”, *Türk Kültürü Araştırmaları*, (Prof. Dr. Oktay Aslanapa’ya Armağan), *Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Dergisi*, Sayı: XXXI/ 1-2, Ankara 1995, s. 447-469.